

Е. МЕЖДУНАРОДНО СЪТРУДНИЧЕСТВО СРЕЩУ КОРУПЦИЯТА

Смятана до неотдавна за периферна тема, корупцията зае трайно място в дневния ред на международната общност в началото и средата на 90-те години. Днес противодействието срещу корупцията е неразделна част от програмите на повечето международни институции и многостранни агенции за развитие. Корупцията се превърна също така в едно от предизвикателствата пред разширяването на Европейския съюз.

В резултат от глобализацията корупцията става по-трудна за овладяване. Това значително променя отношението към този проблем и спомага за въвеждането на антикорупционни инструменти и проекти в **програмите за развитие** на много международни институции. Дипломатическите съображения за ненамеса във вътрешните работи са неприложими към онзи кръг проблеми, по които международната общност е постигнала консенсус, че са част от програмите за развитие.

Коалиция 2000 постави акцент върху сътрудничеството с международната общност и разширяването на подкрепата ѝ за антикорупционните дейности в България и в регионален мащаб. В това отношение Коалицията си поставя две цели:

- Да улесни международната подкрепа за националните антикорупционни усилия.
- Да мобилизира обществена подкрепа за международни антикорупционни програми в България.

В *Плана за действие срещу корупцията „Чисто бъдеще“* (1998 г.) се отбелязва, че „сътрудничеството на България с международните организации, които третират този проблем, все още изостава от нуждата на страната от подкрепа в противодействието срещу корупцията. Основателно е да се смята, че още не се отчита в достатъчна степен спецификата в подхода на различните международни организации и съответно на възможностите за сътрудничество“. В края на 2001 г. този извод запазва своето значение.

Няма съмнение, че за да бъдат ефективни, националните антикорупционни програми се нуждаят от международна подкрепа. Не помаловажна обаче е необходимостта те да отговарят на обществените потребности в съответната държава. Ето защо, когато се оценява **влиянieto на международното антикорупционно сътрудничество**, трябва да се има предвид не само ролята на **международните институции и правителствата**, но и на **гражданското общество**.

В този смисъл международното антикорупционно сътрудничество на България през 2001 г. се оценява от гледна точка на следните показатели:

- Междудържавното сътрудничество с различни международни инициативи и институции, работещи в областта на противодействието срещу корупцията.
- Дейностите на националните агенции за международно развитие и тяхното сътрудничество с държавните институции и гражданското общество в България.
- Регионалното измерение на корупционните практики и антикорупционните инициативи в Югоизточна Европа.

Е.1. Сътрудничество на България с международни организации и инициативи

- *Правни стандарти*

България е последователна в усилията си по въвеждане на съвременните антикорупционни стандарти, установени в приетите през последните години международни правни инструменти.

В това отношение значителен капацитет и експертиза създаде **Министерството на правосъдието**. Ратифицирани бяха *Конвенцията за борба с подкупването на чужди длъжностни лица в международните търговски сделки* на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и *Наказателната конвенция и Гражданската конвенция* на Съвета на Европа за корупцията. През 2000 г. бяха направени някои изменения и допълнения в НК, които са насочени към изпълнение на задълженията по Конвенцията на ОИСР и съобразяване със стандартите на Наказателната конвенция на Съвета на Европа. Голямото значение на тази стъпка беше отбелязано в *Доклада за оценка на корупцията - 2000*. Дейността по въвеждането на редица ключови разпоредби на тези конвенции в българското законодателство продължи и през 2001 г. в рамките на сформирания експертна група, разработваща проекти за изменения на Наказателния кодекс. България продължи активно да участва и в дейността на Групата държави срещу корупцията (GRECO) и с Работната група на ОИСР по въпросите на корупцията.

- *Българското правителство и антикорупционните усилия на международното общество*

Съществуват редица междудържавни инструменти за наблюдение на напредъка на страните в преход особено в Централна и Югоизточна Европа в противодействието на корупцията. Повечето от тях обаче не отчитат другите международни механизми и институционални връзки на съответната страна, като в резултат няма почти никаква **координация** между тези усилия.

Предшното българско правителство погрешно интерпретираше повишеното международно внимание към корупцията в България и се дистанцира от няколко важни междудържавни инициативи. Открояват се примерите за доскорошното ни отношение към **Антикорупционната инициатива на Пакта за стабилност** (разгледано по-долу), както и фактът, че не беше изпратена правителствена

делегация на **Втория глобален форум за борба с корупцията и защита на неподкупността**, проведен в Хага през май 2001 г. Форумът бе продължение на първата среща, свикана под егидата на вицепрезидента на САЩ Ал Гор през 1999 г. във Вашингтон. Страната ни не взе участие и в консултативните срещи на страните от Централна и Източна Европа и не бе включена в Обединената позиция на участниците в тези срещи на страните от Централна и Източна Европа за борба срещу корупцията, приета при подготовката на Глобалния форум.

Наред със субективните причини, подобна позиция отразява и съществуващото противоречие между логиката на една информационно-образователна кампания, целяща да увеличи обществената и политическата нетърпимост чрез насърчаване на публичните дебати по проблемите на корупцията в рамките на страната, и нейното често повратно тълкуване в чужбина като индикация за лошо управление. С други думи, съществува тенденция симптомите да се отъждествяват със самата болест. И все пак годишният индекс на международната организация Транспарънси интернешънъл, измерващ преценката на международния бизнес, показва, че България е подобрила „класирането“ си за 2001 г. - от 67 място (сред 85 страни) през 1998 г., до 47-мо (от 91 страни) през 2001 г.

На правителствено равнище през първата половина на 2001 г. все още липсваше разбирането, че **отреждането на основно място на корупцията в публичните дебати и политиката на държавата е важно условие за създаване на доверие** в международната общност към страната. С изключение на някои основателни въпроси към подхода на международната общност в тази насока дипломатическата несръчност в подхода на правителството се отрази негативно на опитите да се убедят международните партньори на страната в сериозността на българските антикорупционни усилия.

След сформирането на новото правителство в средата на 2001 г. настъпи промяна в **осъзнаване от страна на изпълнителната власт на ролята на активните антикорупционни програми за международната интеграция на страната**. Докато преди се смяташе, че публичните дебати за корупцията забавят преговорния процес на България с ЕС, сега те се възприемат като важен елемент на доверие между България и международните ѝ партньори. Показателен в това отношение е случаят с приетата през октомври 2001 г. *Национална стратегия за противодействие на корупцията*. Изискването за приемане на този важен за интегрирането на страната в ЕС документ бе залегнало в *Партньорството за присъединяване*, чиято задача е да определи в единна рамка приоритетните за интеграционните усилия области.

- *Чуждестранна техническа помощ*

През втората половина на годината бяха положени особени усилия чуждестранната техническа подкрепа да стане част от антикорупционните реформи в различни държавни институции, особено в правоприлагащите органи.

Важна стъпка в края на 2001 г. беше заявеното от правителството намерение да предприеме **радикални мерки за митническа реформа, включително и със значителна външна помощ**. През

ноември Министерството на финансите подписа тригодишно споразумение с британската консултантска агенция „Краун Ейджънтс“ за предоставяне на експертна помощ за митническата реформа. Очакванията са чуждестранната подкрепа в митниците да даде положителен ефект в противодействието срещу корупцията особено поради факта, че мерките против търговската измама са един от приоритетите в договора с външните консултанти.

Привличането на частна външна подкрепа за управлението на една толкова чувствителна и важна обществена услуга показва решимост за реформи и **изпраща насърчителни сигнали както на българската общественост, така и на международната общност**. Тази стъпка може да се окаже важна за икономическото възстановяване на страната и за успеха на интеграционните усилия, включително за предотвратяване на контрабандата и свързаната с нея корупция. В същото време именно защото договорът е с частна чуждестранна агенция, той би следвало да се изпълнява в условията на значително **по-голяма публичност и прозрачност**. Освен това участието на частна компания прави задължително осигуряването срещу евентуално накърняване на търговските интереси на трети лица. В този смисъл правителството трябва да предприеме необходимите мерки преди всичко що се отнася до **защитата на търговската информация**, включително такава, отнасяща се до **правата върху интелектуалната собственост**.

Е.2. Дейности на международни организации и национални агенции за развитие

Един от най-важните фактори, обуславящи успеха на международната подкрепа и обмена на практически опит по такава широко-обхватна област като противодействието на корупцията, е участието в този процес на всички заинтересовани публични и частни институции. Това важи особено за България, където 90-те години бяха период на силно развитие на структурите на гражданското общество, които биха могли да осигурят устойчивост и генериране на подкрепа на тези усилия. Въпреки това международните организации, най-вече Европейският съюз, не включват в достатъчна степен структурите на гражданското общество в своите антикорупционни програми за България.

Международната помощ в противодействието на корупцията България 1998-2001: изводи и препоръки

- 1. Антикорупционни механизми/изисквания в собствените програми.** Въпреки че някои международни агенции за развитие в собствените си проекти поставят акцент върху предотвратяването на корупцията, включването на специални изисквания за публичност и прозрачност трябва да бъдат **правило** при финансирането на проекти както на държавни, така и на неправителствени организации от външни източници.
- 2. Публичност и прозрачност - вътрешни и междудържавни аспекти.** Много от проектите, финансирани от международни агенции за развитие, не получават достатъчно публичност и по този начин не създават необходимите условия за широка обществена подкрепа на борбата с корупцията. Прозрач-

ността на антикорупционните проекти спрямо заинтересованите български организации и граждани трябва да бъде насърчавана еднакво с отчетността към външните източници на финансиране.

- 3. Антикорупционни проекти и междудържавна антикорупционна политика.** Изразяваната загриженост от международната общност по повод на корупцията в България не винаги намира проекция в съответна политика, насърчаваща правителството да осъществява антикорупционни програми. Международната помощ, предоставяна чрез държавните институции - заеми, техническа помощ, инвестиционни гаранции и др., - особено тази, идваща от ЕС и Световната банка, трябва да бъде обвързана по-тясно с прилагането на специфични антикорупционни мерки.
- 4. Публично-частно партньорство.** Взаимодействието на държавните институции с частния сектор и гражданското общество при осъществяването на антикорупционни програми трябва да стане стандартно изискване на международните агенции, предоставящи помощ в тази област. Американската агенция за международно развитие (ААМР) е практически единствената международна институция, която последователно прилага този подход. Като цяло националните държавни агенции за подпомагане на развитието (на страни като САЩ, Великобритания, Холандия) в по-голяма степен от международните организации (Европейският съюз, МВФ, Световната банка, ЕБВР, ПРООН) въвличат организациите на гражданското общество в антикорупционните си проекти.
- 5. По-добра координация на** проектите, осъществявани на международна и двустранна основа. При все че всички тези институции правят преглед на останалите антикорупционни дейности в страната, финансирани от външни източници, не е постоянна практика тяхното координиране да се възприема като част от изискванията при реализацията им. Тук важна роля може да изиграе механизмът на координация на външната помощ, работещ под егидата на Световната банка.

През 2001 г. **Американската агенция за международно развитие (ААМР)** продължи да бъде една от най-значимите институции, подкрепящи антикорупционни програми в България. Агенцията съдейства за развитието на местни антикорупционни инициативи и за установяване на диалог между различните заинтересовани държавни ведомства и структури на гражданското общество. Предимството на този подход беше доказано особено през 2001 г., когато партньорството между обществени и частни организации експерти в рамките на *Коалиция 2000* улесни извеждането на антикорупционните усилия като приоритет на новото правителство.

В резултат от този опит ААМР обяви, че ще подкрепя и в бъдеще антикорупционните усилия в страната чрез осъществяване на широкообхватен проект, който ще насърчава партньорството между публичния и частния сектор и ще предоставя помощ в областта на обществените поръчки и одита на публичните финанси. Обект на целенасочено подпомагане ще бъдат Сметната палата, дирекция

„Обществени поръчки“ към Министерския съвет, министерства, както и инициативи на гражданското общество.

Антикорупцията е също и един от най-важните компоненти на *Петгодишната стратегия на ААМР за подпомагане на България*, обсъждана през 2001 г. с различни правителствени и неправителствени организации.

За първи път **корупцията стана част от дебатите по присъединяването на България към ЕС с приемането на Партньорство за присъединяване през 1999 г.** По-специално в документа беше направена връзка между антикорупционните мерки в правоприлагащите органи и по-широките усилия в борбата срещу престъпността. Въпреки ангажимента на правителството за приемане на национална антикорупционна стратегия до края на 2000 г. това условие бе изпълнено едва година по-късно от новото правителство.

Важно е да се посочи, че подготовката на България за присъединяване към Европейския съюз е сред най-важните фактори, допринесли за утвърждаването на правовата държава и пазарното стопанство в България. През последните години Европейската комисия изрази опасения, че широко разпространената корупция в страната може сериозно да навреди на постигнатото по пътя на европейската интеграция.

Особено внимание е отделено на проблема с корупцията в *Редовния доклад на Европейската комисия за напредъка на България* в процеса на присъединяване за 2000 г.

Оценки на Европейската комисия за корупцията в България през 2000 г. и 2001 г.

Корупцията остава много сериозен проблем в България. Въпреки че е трудно да се преценят размерите ѝ, упоритите слухове за корупция на различни нива на администрацията и държавния сектор сами по себе си допринасят за опетняване на политическата, икономическата и социалната среда ... Въпреки че се ширят твърдения за корупция, трудно е да се намери конкретна информация за това как съдебната система борави със случаите на корупция.

**Редовен доклад за 2000 г.,
стр. 18**

Докато, от една страна, през последната година се наблюдаваха някои подобрения, по-специално по отношение на правната рамка, корупцията продължава да е много сериозен проблем в България. Според няколко изследвания, направени след миналогодишния Редовен доклад, като най-склонни към корупция се възприемат следните професии: митничарите, полицаяте, университетските преподаватели, бизнесмените, служителите в общественения сектор, които имат пряк контакт с гражданите, и представителите на съдебната система ... Наблюдава се обаче намаляване на търпимостта към корупцията и гражданското общество проя-

ви активност при издигането на съзнанието за този проблем и вкарването на корупцията в политическия дневен ред.

Редовен доклад за 2001 г., стр. 24

От горното сравнение е ясна разликата в начина на оценяване на ЕК на антикорупционния напредък, постигнат от България. За разлика от доклада за 2000 г., където е направена твърде обща оценка, докладът за 2001 г. има по-обективен подход, като се позовава на някои корупционни изследвания и определя някои области на повишен корупционен риск. Все още обаче някои от областите с най-голям корупционен риск - като митниците и приватизацията - не са определени за приоритетни. Тази промяна е важна и от гледна точка на по-доброто съответствие между проблемните области, анализирани в редовните доклади и приоритетите за подпомагане в програмите на ЕК за България. В тази връзка голямо практическо значение би имало прилагането от Европейската комисия на **обективни критерии за напредъка в областта на противодействието на корупцията** в България.

По този начин ще се преодолее разминаването между оценката на Комисията за важността на този проблем и осъществяваните програми на ЕС за подпомагане на антикорупционните дейности в България. От една страна, няколко редуващи се правителства не успяха да подготвят значими антикорупционни програми, които да бъдат подпомогнати от ЕК като част от предприсъединителната помощ. От друга страна, ЕК можеше да направи разработването и прилагането на антикорупционни програми по-важно условие при отпускането на средства за предприсъединяване. Може да се очаква, че разминаването между демонстрираната загриженост на ЕК относно корупцията и осъществяваните антикорупционни проекти да бъде преодоляно в контекста на намерението на ЕК да подпомогне дейности, предложени в *Програмата на правителството за изпълнение на Националната стратегия за противодействие на корупцията*. Може да се очаква, че в националната програма ФАР 2002 ще се увеличи дялът на антикорупционните проекти, тъй като към края на 2001 г. българското правителство предложи на Европейската комисия нови антикорупционни проекти, в частност в сферата на правоприлагащите органи и административното правосъдие.

Европейската комисия финансира антикорупционен проект за институционално укрепване на прокуратурата. Това е ключова област от гледна точка на антикорупцията в България и проектът може само да спечели от повече публичност в огласяване на неговите цели и резултати. Проектът се осъществява чрез т. нар. туининг механизъм, част от инструментите на програма ФАР за институционално изграждане. Този вид проекти имат голям потенциал, особено що се отнася до предоставянето на техническа помощ в област като противодействието на корупцията.

През 2001 г. **Световната банка** (СБ) обсъди своята *Стратегия за подпомагане на страната за периода 2002-2004*. Процесът на обсъждане

и широкият кръг държавни и частни институции, поканени да участват в него, е показателен за признанието от страна на СБ на способността на страната да решава самостоятелно въпроси, свързани със собственото ѝ развитие. В редица свои приоритетни области стратегията поставя програмите за борба с корупцията като предварително условие за успеха на финансовата помощ и реформите. Сравнителните предимства, които СБ има по отношение на борбата с корупцията в България, се дължат предимно на нейния значителен аналитичен потенциал, който може да бъде използван от правителството за развитие на антикорупционни проекти. Това е единствената международна институция за подпомагане на развитието, която самостоятелно извършва проучвания за разпространението на корупцията в България.

Банката би могла да осигури по-добра обвързаност между напредъка на съответната държава в противодействието на корупцията и програмата за отпускане на заеми за нейното развитие. Например може да се препоръча да се отчитат резултатите в овладяване на корупцията при определянето на оптималния и неблагоприятния сценарий в стратегията. Би било също така подходящо антикорупционният елемент да бъде включен и в различните програми за безвъзмездна помощ, чиято цел е да подпомагат основните дейности на Банката по предоставяне на заеми в страната. От своя страна правителството и гражданското общество трябва да положат специални усилия за ограничаване на корупцията в използването на заемите от СБ.

Холандското правителство също е основен донор с интерес към борбата с корупцията. През 2001 г. то подкрепи няколко граждански инициативи в тази област, приложени от български неправителствени организации, включително на местно ниво. Програмата осигурява подкрепа на гражданския сектор в борбата срещу корупцията, но би могла да постигне повече чрез подобряване на връзката между тези проекти и антикорупционната работа в държавните институции.

През 2001 г. **Програмата за развитие на ООН в България (ПРООН)** направи оценка на потенциалните сфери в борбата срещу корупцията, за които ПРООН би могла да предостави помощ. Един от важните акценти е възможността за подпомагане на публично-частните партньорства в тази област. Окуражаващо е и включването на борбата с корупцията във *Втората рамка за сътрудничество за Европа и страните от Общността на независимите държави (2002-2005) на ПРООН*. Добър пример за публично-частно партньорство е фактът, че през 2001 г. ПРООН проведе консултации с редица правителствени и неправителствени организации в България по приоритетите на рамката за сътрудничество.

Е.3. Регионални аспекти

През последните няколко години както в България, така и сред международните организации все повече се разширява разбирането, че регионалният подход трябва да бъде сред основните акценти в борбата с корупцията. Като цяло регионалната нестабилност през изминалите десет години предизвика влошаване на ефективността на правоприлагането в целия регион, значително застраши регионалната търговия, повишавайки рисковете за контрабанда, което от своя страна се превърна в благоприятна почва за разрастването на

организираната престъпност в регионален мащаб. Нарастването на сивия дял в икономиките на страните от Югоизточна Европа беше една от основните причини за широкото разпространение на корупцията.

Сътрудничеството с регионални антикорупционни инициативи на редица международни организации **също няма постоянен характер**. Макар че в началото на мандата си предишното правителството подкрепяше тези инициативи, през последните две години то започна да се отнася към международното сътрудничество в борбата срещу корупцията с нарастващ скептицизъм. Повишеното международно внимание по отношение на корупцията в България се тълкуваше като негласен опит за превръщане на България в страничен наблюдател на процеса на интеграция към Европейския съюз.

Към края на 2000 и през 2001 г. българското правителство изрази съмнения относно значението на Пакта за стабилност за Югоизточна Европа и за неговата ефективност, както и по отношение ролята на България в този процес. Формално бяха изтъкнати следните аргументи:

- България трябва да участва по-скоро като страна-ресурс, отколкото като страна-получател в Антикорупционната инициатива на Пакта за стабилност (SPAI).
- Съществува противоречие между произхода на проблема - корупция, подхранвана от политическа нестабилност (което означава, че тя може да се отнесе към т. нар. Западни Балкани) - и общорегионалната дефиниция на задачите, които си поставя, т. е. включва и страните, кандидатстващи за членство в ЕС и НАТО. Това би довело до капсулиране на региона и изключването му от процесите на интеграция.
- Пактът и SPAI не вземат предвид различните равнища на развитие и не отличават страните, допринасящи за стабилността от онези, които я подкопават.
- България вече участва в редица процедури за мониторинг, които включват оценка на корупцията (GRECO, редовният доклад на Европейската комисия, работната група на конвенцията на ОИСР и т. н.), което прави излишен мониторинга на SPAI. Например през юли правителството отбеляза, че България трябва да бъде част от SPAI само чрез изпълнение на критериите по раздела за Правосъдие и вътрешни работи, свързан с присъединяването към ЕС. Доколко зад тези формални аргументи се скрива стремежът на правителството да окаже натиск по въпроса на отпадането на шенгенските визи, е въпрос, който заслужава отделно внимание.

Така или иначе **правителството се изправи пред дилема** по отношение на антикорупционните усилия на Пакта за стабилност. От една страна, то споделя опасенията, **че поставянето на България в дневния ред за стабилизация на Западните Балкани**, включително в областта на борбата с корупцията, **би могло да я забави по пътя ѝ за присъединяване към ЕС** поради променящите се приоритети и отклоняването на ресурси, особено що се отнася до работата на публичната администрация. Това важи с особена сила по отношение

на множеството припокриващи се процедури за мониторинг.

От друга страна, **Пактът за стабилност е важна платформа за овладяване на продължаващата нестабилност и рисковете за сигурността**, които на свой ред подкопават демократизацията и намаляват и без това ниското доверие на инвеститорите. Нещо повече - пактът има ключова роля за привличане на подкрепа и инвестиции за важни **регионални** инфраструктурни проекти, от които България зависи до голяма степен.

Балансът между участието в регионални инициативи за сътрудничество, особено в чувствителни области като противодействието на корупцията и ускоряване на процеса на присъединяване към Европейския съюз, няма да бъде лесна задача за никое българско правителство. Всяко правителство обаче ще трябва да убеждава международните партньори на България, че **присъединяването към ЕС няма да бъде използвано като извинение за неангажирането със съвместни мерки по проблем, който има значителни трансгранични източници на Балканите.**

Докладът за оценка на корупцията за миналата година посочи **Инициативата за правно развитие в Югоизточна Европа (SELDI)** като положителен пример за сътрудничество между държавни и неправителствени институции в тази област. Тъй като България играе водеща роля в SELDI чрез въвеждането на **Регионална система за мониторинг на корупцията (PCM) в Югоизточна Европа**, инициативата се превърна в механизъм за създаване условия за позитивна надпревара между правителствата в региона за предприемане на антикорупционни мерки.

През 2001 г. беше проведен и първият **регионален мониторинг** в Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Македония, Румъния и Югославия. Изградена на базата на успешно прилаганата Система за мониторинг на корупцията на *Коалиция 2000*, PCM осигурява сравнимост на резултатите в различните страни и показва общественото значение на проблема „корупция“ и степента на разпространението ѝ в различните слоеве на тези общества. Тя позволява също сравнение между обществените сектори, които са най-засегнати от корупцията и по такъв начин предоставя обективни данни за създаването на инструменти за регионална антикорупционна политика.

Резултатите от извършената дейност в рамките на инициативата показват наличието на общи проблеми, свързани с корупцията в правоприлагащите органи в страните от региона. Друга констатация е **липсата на ефективен публично-частен механизъм в противодействието на незаконния трафик на наркотици и хора, търговската измама, прането на пари, организираната престъпност** и т. н. в тази част на света. Като отчита, че това е **основен недостатък за всеки регионален план за стабилност** и възстановяването на върховенството на закона в Югоизточна Европа, антикорупционната работна група на SELDI си сътрудничи с държавни и международни институции за изготвянето на политически анализи и доклад с препоръки, отразяващи въздействието на тези незаконни операции върху корупцията в региона.

* * *

Основно предизвикателство пред мониторинга и оценката на корупцията в страната е наслагването на политическата риторика върху проблематиката за прозрачността и публичността на властта. Честото позоваване на ценностите на антикорупцията понякога замъгляват истинската същност и насока на една или друга политическа линия. Антикорупционната риторика в крайна сметка отразява характерното за повечето политически партии в страната забавено осъзнаване на бумеранговия ефект от компромисното отношение към този проблем.

Независимо от трудностите, **формулата на публично-частното партньорство в противоборството срещу корупцията продължава да бъде по-актуална от всякога.** Участието на неправителствени организации при формулирането на общата политическа рамка на антикорупционните усилия, продължаващият вече няколко години независим мониторинг и оценка на корупцията, както и въвеждането в социалната практика на редица пилотни инициативи от типа на местния омбудсман, свидетелства за големия потенциал на гражданското общество в усилията за прозрачност и почтеност.